

ШЫН

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда талазы-биле Төп соңгулда комиссиязында

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 113 (9487)

пятница май 17, 1974 чыл

1925 чылда үлдөөлөттөгөн

Өртөө 2 көз.

ХОВУ АЖЫЛДАРЫНГА ПАРТИЙЖИ КИЧЭНГЕЙ

«ЧЕР ДЭЭРГЕ, ЧОННУД ӨРТЭЭ ТУРБАС ЭРТИНЭЗДИР. ОНУ КАМНААР, ООҢ ДУЖУТКУРУН БЕДИДЕР, ГЕКТАР БУРУЗУНУ УЛАМ ХӨЯ БЕРИМЧЕЛИН ЧЕДИП АЛЫР ХҮЛЭЭЛГЕЛИГ БИС» — деп, курсерни шигээди алганыдан бээр 20 чылыга тураскааткан Алжа-Атга болган байырым хуралга СЭКП ТК-ның Чидиге секретари эш Л. И. Брежнев чугаалаан. Ол секретари ий дагыр орденниң Совет Тываның таражылары чүрөктүң хамымыдан хузаан алган.

Бо хүнерде республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының шондериде чакы хову ажылдары түдүктэн. Ону калдык индирер кылырында, кажат доозарында беш чылдың тодаракчы чылдың дудуңун сазым-чолу шийттиртерин апар. Партия, совет, ажал-агый, профсоюз болгаш комсомол органның, көдөңдү бүтү ажал-инженериниң чакы тарылганын организастыг бедик дегнеде чорудар дээш сагыш салып турар ужуру-даа ннда.

Көдөңдү шилерин колхозтарга болгаш совхозтарга, хову бригадаларына болгаш зооноларга социалисттик чарышты калбарткап, 1974 чылдан чер ажылдың продуктуларын бүдүрерин болгаш белектерин көүдөлдери дээш Бүтү-эвилдеди социалисттик чарыжыга идеяктей киржин турарлар. Чарышка кирерик коллектив бүрүзү-ле бүгү күжүн бо чылны бедик дүжүт алгычыче, планын оонадаларын болгаш социалисттик хүлээлгелерин долдур болгаш ажыр күтүсөдирине уладандарган.

Бо хүнерде республиканың ажал-агыйларының барык-ла хөй ирүүзү тарылганы чогуур негелде өзүгар чорудуп турар. Хову ажылдарының шынары-даа, хуузазы-даа таражыларының кичээгени хаара туткан. Чер-черде партия организастылары, коммунистер болгаш бүдүрүгенин мурнакчылары база-ла өлчө сагыш салып турар. Оң кичээни Би-Хем, Каа-Хем, Таңды болгаш өске-даа райондардан көртү боуру. Ол райондарың ажал-агыйларында парторганизастылар политмассалыг ажылдары калбарткамын түңгөлдө таражылар техниканы билдиге ажыглап, агротехниканын шынарын болгаш хуузазын сагып, бедик бүдүрүчүдү ажылдап турар. Бот-бодунга дузаалажып, аргадурдуларың солчуру мында надыл апарган.

СЭКП Би-Хем райком болгаш райкуком чакы тарылганың бүдүзүрү-ле ажал-агыйларын удуртуучуларының, тускай эртемчилеринин хурамын эртерип, оларның кичээгени чакы хову ажылдарын шалыпкын чорударычыче уладандарган үрү-түндөгү бооп турар.

Механизатор калдар белекелерин, хову турлагаларын болгаш механизаторларга таарымчалыг байдалдар тургузарының айтырыгырларын ннда партия организастыларының кичээгенин төвүнде тургустунган. Бо районуң партия комитети, партия эге организастылары бо хүнерде таражылар аразына каабаган социалисттик чарыштың күтүсөлдөңи контролга алган. Ажал-агый шынары, механизаторларын кылдык шудуру чоруу оңи база улуу-биле хамаларжыр. Чамдык бригадалар, ажал-агыйлар кызыл-тастың тарылганын 5—6 аймак хуниде доозупкан.

Каа-Хемде «Тимелеге» колхозтуң партия организасты хову ажылдарыне база багый эес кичээгей салып турар. Колхозтуң коммунистери таскы тарылганың белекелерине болгаш тарылгага идеяктей киржип, таражыларга боттарының үлгелерин көргүзүп келгениер. Оң түңгөлдө 5000 гектар тараа култураларының чаштырылганы доозулган, мал чими култураларың тарылганы чедикчикиниң үрү-түндөгү турар. Мындагы байдал «Революцияң чалбыжы», «Тимелеге», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтарга, Каа-Хемде «Коммунизмче орук», Чон-Хемчикте «Октябрь 30 чыл» колхозтарда болгаш өске-даа ажал-агыйларда тургустунган.

СЭКП Төп Комитетинин партияга, совет улуска Кыргызын хөй-аыт кирген таражыларының аразында бедик көргүзүгенин чедип алган ажал-инжи коммунистер комсомолчулар хуң келген тудум-на көвүдөп турар. «Тимелеге» колхозта Даваа Дойдан, «Кызыл тараачын» совхозта Александр Кара-оол, «Октябрь» Ачын Доспан, «Революцияң чалбыжында» Терентий Кудрявцев болгаш оңи механизаторлар боттарының ажал-хөзүниң өзүгар мастерлери апарган. Ажылды таарымчалыг организастар болза, механизатор бүрүзү оларның дегинелес чедип боуру.

Ыңчалдажок Барыш-Хемчик, Улуг-Хем, Эрзин райондарда чакы тарылга элээн оожум чоруу келген. Ол райондарың чамдык ажал-агыйларында партия организастыларының, ажал-агый удуртуучуларының, тускай эртемчилериниң талазындан ол-бо чугула ажал-хөрекче кичээгей кошкап, Ажылды шынары баскыраар, үчөт будулар чоруктуң бар чылдаганы ннда.

Партияның ХХII съездин аттыг совхоз техниканы долу ажыглавыннан шык базырары ололаткан. Хөндөгей болгаш Бора-Хөл ховуларында тарылга шөүңүң белекелеси шынар көк болган. «Бүрө» совхозта байдал база моон дээр-редес. Ында күш-ажылдың бүдүрүчүдү чавис. «Улуг-Хем» совхозтуң Арыг-Бажи саабырында, «Найра» совхозтуң Шаңгы бригадасында, Эрзиниң «Мөрс» колхозта ажылды организастаан дегинелес чавис. Ол черлерде чер аңдар болгаш тараа чаштырар аргаттар эзом-бүрү чылдагаанынын уржундан элчег нормазы күсөдип ында-айып турар.

Тодарымчалыг чылдың чакы тарылганын чогуур үезинде шынарың доозар төлөдө, партия организастылары, ажал-агыйлар удуртуучулары болгаш агрономнар илереттинген честерин дарый чылдадыр дээш тодаргай хемчелерин алар ужураар. Маңаа холабангыр уусчу контролларының, комсомолчу проекторларының ажымы база идеяктейдер хөрек.

Чакы тарылганың үезинде хову турлагаларына политмассалыг ажылды партия организастылары улам күштөлдөңүп апарып келген. Ажитаторларын болгаш политинформаторларын созу таражыларга мээл-ла четкен турар. Таражыларын бүтү ажал-агый, амдылар-чурталгалык, мурнакчыларын дуржулгазы, честер агиткудуларга, «Крокодилдерге» болгаш хана-солуннарга бүтү талазыг бакитиниң, чыртыштар ужураат.

Таражыларың културат дымшанылганыче болгаш амдылар-чурталгалык кичээгенин комсомол калбар. Коммерт, кино, лекция болгаш өске-даа массалык хемчелерин организастарың, ажал-инженер белектерин бригадалар бүрүзү чедип алыр. Бо бүтү айтырыгар партия организастыларының кичээгенине турар апар.

Тоску беш чылдың дүртү чымында республика 350 муң тонна тарааны бугудар, 90 муң тоннадан өвези эес тарааны күрүнеге садар. Ону чүүсүдөр бүтү аргалар, байдалдар бисте бар. Ол бүтү ажал-агыйжы өзү-биле долу ажылдап, социалисттик чарышты улам калбартын тургаш, салдыган со-рулагаларын чедип алгычыче бүтү механизаторларын, таражыларын күжүн мобилизацияла—партия организастыларының бир чугула сорулгазы боуру.

СЭКП-НИҢ ТӨЛЭЭЛЕРИ АВСТРИЯДА

ВЕНА. (СЭТА). СЭКП ТК-ның секретари В. И. Долгихке баштапкан, Австрияда АКП ТК-ның чалаанын өзүгар аяп-чорук кылдып чоруп турар СЭКП делегациязының кичээгенин Австрияның профсоюздарының профсоюз чакыс эвинин фракциязыга залдан чоран. Ол фракция Австрияның Коммунисттик партия-биле сыйры дем каттыштырып ажылдап тургаш, ажалын айтыпкан байдалды экидилер дээш, ажалдык чоннарын эртерип хандырып дээш чайгылыш чок демисел чорудуп турар.

Аңаа болгаш найраалдык белекелде фракцияның даргазы А. Хофер фракцияның со-рулгалары-биле болгаш демисел-лерин хеврелери-биле ажалы-ларын тапшырмагал.

СЭКП делегациязының баштыгы И. В. Долгих Совет Эвилелиниң ажалдык чоннарында болгаш профсоюздарын австрий эштерге аки-дузма ба-йыр чедиргенин дамыткан. Ажалдык айткыч чакыс эвези, боттарының мурунуга Австрияның коммунисттерин тургузап турар социал сорулга-ларын шийттирээр дээш дегинелсе профсоюз чакыс эвинин фракция кичээгенин чедишишкенинег болуру ол күзүш.

Делегация чуртта ажал-чоруктар кылдып чоруп турар.

Май 15-те Москвага, Төп соңгулда комиссиязында, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулда талазы-биле эвлелешкен болгаш автономнуг республикаларын, автономнуг областтарын соңгулда комиссиязының даргаларының өвүдөп хураан болган. Соңгулда белекелдерин чоруп турарын дугайында чаразында соңгулда комиссиязының даргалары дыйнады кылган: РСФСР — А. В. Викторов, Украин ССР — В. П. Щербина, Узбек ССР —

Б. Джуроева, Латвия ССР-ниң соңгулда комиссиязының даргазын оралкытын Э. И. Клигер, соңгулда комиссияларын даргалары: Аджар АССР — К. В. Модбаев, Удмур АССР — К. И. Шибанов, Еврей автономнуг областы — Е. М. Вольвооский, Ямало-ненец национал округ — П. А. Мурашина. Айтырым чугаалажык чоруту Төп соңгулда комиссиязының секретари И. В. Капотовоң, Казах ССР-ниң соңгулда комиссиязының даргазы Я. Мусакеевич, Усть-Орла Бурят национал округтун соң-

гулда комиссиязының даргазы С. И. Шулунов олар киршишкен. СЭКП ТК-ның декабрь (1974 ч.) Пленумунун шийттирлеринин, СЭКП Төп Комитетинин партияга, совет улуска Кыргызын хөй-аыт кирген тудум-на көвүдөп турар. Бүтү соңгулда комиссиялары соңгулда мурунуг кампанияныче идеяктей кирген. Соңгулчуларын даңзымын тургузар талазы-биле ажалды чер болганда доозуп турар болгаш соңгулда белекелерин белекелетип турар.

Соңгулда чыгы үезе эртерип турарын барымдалаан, соңгулчу бүрүзү соңгулда хуниде кажа-даа турары хаман чокка оларга таарымчалыг бүтү байдалды тургузарының талазы-биле чамдык немелде хемчелерин боттадырарын комиссиялар көртү турар.

Чөвүлө хуралга Төп соңгулда комиссиязының даргазы П. Н. Фелосеев чүве чугаалаан. Ол соңгулда комиссияларын ажал-чорудулажыкын түңгөлдө көргөн бүтү хемчелерин болгаш Төп соңгулда комиссиязының округ болгаш учуток соңгулда комиссиялары чорукта чагазында чүдүлери чогуур үезинде боттадырарын эржеок чугулажычыче оңа кичээгенин уладандарган.

Чөвүлө хуралды ажал-агый Төп соңгулда комиссиязының кичээгенин Л. И. Греков, В. И. Прохоров, Е. М. Тяжелыков, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунун секретари М. П. Георгалде, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунун секретари Х. П. Нешков, чамдык министрларын болгаш ведомстволарың, парламент базар ралонун тодаракчыларын киршишкен. (СЭТА).

Советливий чугаалажышкынар

СЭКП ТК-ның Политбюро кичээгүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин биле Ливия Араб Республиканың Републикка команданы Чөвүлелиниң Даргазы, Премьер-Министри Абдель Салам Джулдурут аразында чугаалажышкынар май 15-те Кремльде болган. Найралдык байдалга эркен чугаалажышкынарның үезинде ийн таланы харызааларын улам калбартынын айтырыгырны бүтү талазыг чугаалашкан. Дегинелсин ийн талага соңуургалдыг чогуур айтырыгырны база чугаалашкан. (СЭТА).

УЖУДУШКУНДА «КОСМОС-651»

1974 чылдың май 15-те Совет Эвилелиниң Черин кылдык «Космос-651» спутниги элчег өзүгар салып үндүргөн. Спутниге тургаскан аппарата чорумчалыг ажылдап чорур. Саналга-башкарылга төвү келген медээлери сайгарып ажылдап турар.

«КОСМОС-653»

1974 чылдың май 15-те Совет Эвилелиниң Черин кылдык «Космос-653» спутниги элчег өзүгар салып үндүргөн. Октагар дегинелсин шийттирер үрүчүлүзү кылдыр спутникте эртем аппаратынын тургаскан. Аппаратура чорумчалыг ажылдап чорур. Башкарылга-саналга төвү келген медээлери сайгарып ажылдап турар. (СЭТА).

ЧАСКЫ ХУН — ЧЫЛДЫ ЧЕМГЕРЕР

ЧААГАЙ ДУЖУТ ДЭЭШ

«Сүт-Хөл» совхозтуң тараа шөлдерин элээн довурактыг черлер. Оон эки дүжүт алыр диге, агротехниканы шын сагып, сугатарың долзуу-биле чорудар апар. Ажал-агыйны удуртукчулар аңаа дүжүтү бүтү хемчелерин ап, бедик дүжүт дээш шыңгыс немелелден чорудуп турар.

— Бо хүнерде хову ажылдарының бирги элчээнде сугат кирип турар. Оон тарылганың теминиң хамарымып турар — деп, совхоз директору Александр Попович Шалым билсе тайлабырлады. — Совхозтуң хову турлагаларына барып көөр болууда, чаагай дүжүт дээш механизаторларын, сугатчыларын, өске-даа ажал-агыйларын шалыпкын аялп магадап болур сиеер. Директорунун сүмези өзүгар күсөтпей, турлажы чамал деп кылгырып аскан. Ону номчаан кичи бүрүзү оон шынарын, шалыпкын ажылды негеп турарын бодан келир. Би-чангыш ол бригадалың коллективни бедик көргүзүп ажылдап турар.

гаар Инек-Даш хову турлагалык чөвүлө. Турлаг дээрге өзүгар дериттинген хову ажал-агыйларың чуртта-рынга, дымшаныгына таарым-тыр тургускан болду. Турлаг-да кызыл-бууду, столовая бар. Эң көскү черинде «Удүң

түбрь революцияны орденниң эдилекчиси Ондар Имажиптың эвезинде эркен чылды сугатарган черинде та бургузуп 198 черин тарааны алган. Бо чылды оңи эвезинде 90 га чер сугатар даалгалыг тургаш, оозун ам дооскап, оон кырынга 70 гагы немей хүлээ-вин алган. Ол боду 20 чыл дургузунда чер сугатарып турар. Боду 68 харыг-лаа болза, ленинчилеринде-даа болаачын турар.

ТАРЫЛГАНЫҢ ШЫНАРЫ, БЕДИК ТЕМП ДЭЭШ

Таңды районуң таражылары тодаракчы чылда 90.850 гектар черге эрте жажар култураларын тарым, планын. Амыг үезе 53.012 гектар черде чаштырып, оңи 58,4 хуу кылдыр түгүсөкөн. Тараа култураларын 75.350 гектарга чаштырар турган, оңи 51.284 гектарга тараан.

1. АРНАКТЫҢ АГРЕГАДЫНЫҢ РЕКОРДУ

Дөң ажарга-ла, сарыг өдөк дээр шыкш. Тандың деген хову-шөлдерин кезин чорурга база чамдыг: бир теин азы баагыты ажыл кээрге-ле, тараа шөлү чамдык берген чырга, а оларның ортузунда бригадалар төвү турар. Оларның бирээзи — «Революцияң чалбыжы» совхозтуң № 2 бригадасы база-ла мыйгыш иштелис. Бо хүнерде ияда ажал-инженер улам кичээгенин уладандарган. Агротехниканың бүтү дүрүмүсү сагыттыннып турар.

2. ХАРЫСАЛГА ЧОКТУҢ УРЖУУ

Уаут мыйгалкта бригада төвү кайы ырактан-ла көстүп кээр. Ында «Россия» совхозтуң № 2 бригадалары турар. Багай элчиг чалгалы экинден илден дээр шыкшак, бригадала байдал ырактан-ла көскү апарган. Ында-мында октагылапкан артык келектер, үрелген техника, демир-теь аймаа долу чыткылар, «Уд-

вас бөлүп, айкап алыр биселде, бригадир Виктор Николаич Боготово биске балдыктарыңга өлкөнү. Механизаторлар чурттаар өзүндөриң, столу-шамалдык винтиде каасталга, шимделдеж эки-аа болза, дашты база-ла кирлиг, бокут. Бригадалың шамалды эртен чыгай тараа болгаш үрелген чыгуу чыгышында. Байдал ияды турда, шаң эртелекчи Виктор Медейе Чалгыт чоран «самалды» деп эвирик биске ужурашты.

Бригадала техниканың үрел-рин, ажал чок аяа турар таражылары бар. Ол бир дугайында, механизаторларын бүрүзү болбай аам. Ыңчалык-да кол ижерер Юрий Клепиковтуң, бригадир Виктор Боготовоң хамалды комсомолчу, удуртугалы эки-аа хоога алып турары билдигер. Бисе аяа чорувуста 7 трактор ажылдааан. Шунту үрелген. Чамдыктары ийн-үш дохук туруп келген. База бир чижек. Валамир Сувактын тракторунуң коробкамы үрелги бээр, оңи Петр Кузнецов бодуңу трактору-биле сөөртүп алган, бригадала 50 км иракта совхоз төвү Арыг-Бажиңе чоруй барган. Сувак үрелген тракторун кылтып турар, а Кузнецов «кылактары» пактан эгезген сурагыш болду. Ол дээр, харымсалга чок чорук-тур. Ындыг кичилерге чогуур хемчегин көргүзөр хөрек.

Ол-ла бригадалың тараа шөлүңе бардымыс. Уаут эдилекте дөң аргат тур. Оларның бирээзи чоруй барды, а үжү—сөлжаке үрелген уруду ар ап тур. Чаштырыклар шунту анык ооздар. Олар селжаны үрелген догаш, черге төктү бээр-даа, тоовас болдулар. Чамдыктары алба-дал турган, чалды черден бөлдүрүп, ураудувас. А селжаларын шын таарымчалыг алба-баамдыг кидира чаштырып турганы база илерел. Аңаа чугае Балгазының № 11 профтехуниверситетинин практикант-курсантылары Анатолий Хорулу, Александр Натипов, Виктор Дарымаев эес, а тракторист Николай Дорошенко база-ла буруулар. Чаштырыклар эгезээр мурунда хамык аргаттарын хынал көөр хүлээлгелени ол күсөтпей барганы оонна билдигер шыкшак. База бир селжаның ийн шоншин таарымчалыг. Ынанган олар кылдыра чаштырып турган болду. Эске-ден шыдаван. Эске таварылгада ийн сошкап кожаланып, барык-ла чакыс оруктай чаштырып черде бези чаштырыкчылар оңи эскербээр. Мын-

Чүректин ханызындан ужуражышкын

Эрзин. Бай-Дар суурга соңгулчулар Националдар Совединге соңгулда талазы-биле Төп Комитетинин Дээди Совединиң Президиумунун секретари М. П. Георгалде, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунун секретари Х. П. Нешков, чамдык министрларын болгаш ведомстволарың, парламент базар ралонун тодаракчыларын киршишкен. (СЭТА).

Хуралды совхоз директору Ю. П. Занин ажалган. Районуң ажалды коштарың ССРЭ-ниң Дээди Совединиң соңгулдагы уткуштур политиктик болгаш күш-ажылды көндүрүшкүн, депутаттың кандидаттың ажал-чорудулажыкын райкукомунун даргазы, бузуреттирген кичи К. С. Оңур-оол илеткелгине чугаалаан. Бүзуреттирген кичи — Эрзин райкукомунун даргазы С. С. Салы эс алгаш, депутатка кандидаттың амдылары-нын, ажал-чорудулажыкын чамаланган чугаалап берген. Эш Сади болгаш хуралга чүве чугаалаан өштер бистик партиянык-биле улузувустуң бузулбас чакыс эвинин күжүн, коммунистерин болгаш партия кичээгүнү эвезтерип бузулбас болуп, районуң бүдүрүлгө, ажал-агыйларының ажал-инженериниң күш-ажылдык чедишишкенин чугаалаан.

Соңгулчуларың мурунуга А. С. Соин өөрүп четтиртин-кенин сөстөр чугаалаан. Ону ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттың боттарының кандидатты кылдыр дептикте-нин билди-биле үлсөлө, улуз бузулган көрдүсөлгине, оңи бузулган ханы өөрүшкүн-биле хүлээп алганын ол илер-гейлини.

КАА-ХЕМ. ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидатты Михаил Лунанович Ситников «Кызыл ту» совхозта соңгулчулар Бүрөн-Аксы суурга чылыгы-биле хүлээп алган.

«Шынын» рейдизи

дыг харысалга чок чорук ажал-агыга кайы хире караж чедирерин совхозтуң кол агроному Владимир Массон, бригадир Виктор Боготовов уткынар эес бээр?

3. «К-700-ТУ» КАЯ СЕПТЭЭРИ?

Тока аттыг совхозта чакы хову ажылдарының темпини куду болуп артышаан. Оң чылдагыны чугае чакыс үрелшин хоя-биле селжаке үрүп турарында. Ынанган үнеилг үе-шак аяа эртин турар. Чамдык чижек. Совхозтуң № 2 бригадалың ийн аргалды үрелшин бар шак ажыр маңаа. Оңи чоруктуң чамдык ажалдык бүдүрүчүлүгү нады болуп турар. Шаңгыда № 5 бригадала байдал база ияды. Бо чылды Таңды районуң ажал-агыйлары «К-700» дээр күчүдүг тракторларын алган. Ындыг машиналар «Коммунизмниң черел» колхозта база бар. «Бир эес «К-700» үрели берсе, оңи мыйла-ла «Сельхозтехниканың» Кызылда район-пар аразының каттыжышкынының базаныңа септээр эвезелс деп, республика каттыжышкынының пачалыгының оралкыны эш Русланов чокта-ла чаа Таңдының ажал-агыйларыга чораш, ындыг айткышың берген. Ук тракторларын колхозка септээр арга чок болганда, бир трактор үрели бээр, оңи Кызылче

бадырган. Эш Русланов боду-нун азаашкынын күсөткөн-кэм-даа септөөзүн. Дык хөй үнеилг үе-шак мыйлар хиле барган. Бирээзи-ле сес «ДТ-75» тракторларын солду турар ол күчүдүг машиналарың мыйчар ажалга болур бээр. Оларны Кызылда эес, а тус-тус ажал-агыйларга септээр, техниктиг ажалдагыны кылды кылды ажалды чүте мыйчар органи-застан болбазал? Ук трактор үрели берсе, оңи ажал-агыйлар барып септээр кылдыр чорумчуга чорур.

Нинти түңгөлдө мыйдыг. Бистик чораш ажал-агыйлары-ныста техниканы долу ажы-лашкын, механизаторлар орту-лауга социалисттик чарышты дээштин кылдыр организаста-вай, ажалды багай чорудуп турары илерэн. Ынанган хову ажылдарын кыскы хуузада доозар төлөдө, артык шонуктарга районуң колхоз, совхозтарының удурту-чулары, тускай эртемчилери дээштин хемчелерин ап, оң күсөлдө элчиг боттуң контро-люду тургузар ужураат.

«Шынын» рейд бригадалы: А. Зубов — республиканың совхозтарының бүдүрүлгө каттыжышкынының агроному; Ч. Оңулапа — республиканың ууусчу контрол комитетинин инструктору; Ш. «Доржу» — «Шынын тускай» корр.

КУШТУ АЖЫГЛАЛГА КИИРЕР ТУДУГЛАРЖЕ

Ажылы үени мурнаан

Баданин Тулушович Даржайның куш-ажылыч надары он беш чыл бурунгаар Тес-Хем районуна эгелзэн. Он бээр бүүрүлгеге эки амылдап, хой-ниминки хөргөңгө идепкейлиг кирип келген.

Даржай сөөлү дөрт чылда Кызылдын районнаарынын «Сельхозтехника» каттыгышынында слесарь-моторист амылдап турар. Оң кылган амылы ургучу шынарлы боуар. Амыл-ишчинин бозунун мергежилни эки биринден база даандырган хөргөңгө харысалгында кылган моторлары, шимчедикчилери идепкейлиг болуп келген.

Баданин Тулушовични кылган амылы бүүрүлдөй деп, эш-өрүнүң чугалаңгы турары таварылга эвес.

Даржай ай санында планын ооналдын документал 130 хуу күссөйлиг келген. Оң түннелинде кылган амылы үени мурнаан, ам 1975 чылдын үлүүндө амылдап турар. Ол эртен чылын социалисттик чырыштык тилекчилер болган. Анза «1973 чылдын социалык тилекчи» деп демдети тыынышан.

Кызыл амыл-ишч Баданин Тулушовични чоктаа чаа СЭП Кызыл хөргөңүнүн бюрозун партия ижигунүңгө намайдаттылар хуулап алган.

Г. МАКАРОВА.

Чер ажылынын бедик культуразы дээр

ҮРЕЗИН АЖЫЛЫН ЭКИЖИДЕР

Тараа бүүрүнн көвүдери кедээ амыл-ажылыч кол айтырып болуп келген болгаш амыл болуп артып-даа турар. «...Генер чер бүүрүнүн дүмүттүн бедирин дээр, тараанын нити чыылдазын көвүдери, кедээ амыл-ажылы продукциясын садып алынып өстүрүп ол болгонда — чонун амыл-ажылы денелин улам айы бедиринди-ди. Дүжүктүү чоруну көвүдери айтырылган химизация-биле, черлерин мелиорастаарын ботландыры-биле, агротехниктиг амылдарын бүгү комплексини шимтирээр-биле холбоштырып турар бис» деп, СЭП ТК-нын Чингине секретары Л. И. Брежнев кур черлерини шигээди алганга, республика чыл бүүрүдө-ле дүжүктүү черлерин өскө черлерден садып, сөөтүп ап турар. Мындг урезинер арылалар арга, чок кылдыр чок үнүштер урезин-биле холуш болуп, а ол чорук республиканын экономикасында уулу когаралды чедирин турар.

Республика урезин амыл экижидер талаа-биле хемчеглери чыл бүрүдө ап турар. Республиканын Министрлер Чөвүделинин 1972 чылдын июнь сесте доктаал-биле тараа культуразынын урезинин өстүрүп алынып каш урезин амыл-ажылынын, хой чылдыг сугенерини, картофельдин талаа-биле-ла тускай урезин амыл-ажылынын тургусуулу. Ол амыл-ажылынын материал-техника-биле хандырылганын чурмуун ол доктаал-биле бадылаан, сорттары чартыры-биле аны-бүрү культуразынын урезинин өстүрүп, тодаргай планын берген.

Урезин өстүрүп, оон-биле республиканын өскө амыл-ажылынын хандырып кылдыр тусайлаан амыл-ажылы чылдыгы амылдарын кылганга? Урезин өстүрүп беш амыл-ажылынын чыгышы-даа 1973 чылда сорттуг урезинерини курун курамына дүжүктүү лажарынын планын күссөтүп. Чижээ, Кара-Хем районда «Коммунизмге орук» колхоз 500 тонна урезин тараа дүжүктүү планга кирген, чыгышы 100 килограмм-даа тараа дүжүктүү планга кирген, чыгышы 1700 тонна урезин планын «Саян» совхоз, оон ийи урезин өстүрүп СЭП-нин ХХІ сьезини аттыг совхоз база-ла амыл болган.

Иччаарга урезин өстүрүп чамдык амыл-ажылы урезинге хөргөлөр тарааны күрфөндүг дүжүктүү тараа-даа, оон шынары негелдесе дүшүсө болуп турар. Чижээ, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз 1973 чылда 1000 тонна урезин дүжүктүү турган, 1153 тонна кирген. Ол «Саратовка-29» сорттуг кылал-там. Иччаалажок ук урезин II репродукцияны болгаш үнери 92 хуу болган. «Революциянын чагышы» совхоз 500 тонна план орнуна 768 тонна күрфөндүг кирген. База-ла «Саратовка-29» сорттуг кылал-там. А үнери 92 хуу. «Революциянын чагышы» совхоз, СЭП-нин ХХІ сьезини аттыг совхозтар, Кара-Хемде «Коммунизмге орук» колхоз дөөн шыкш, урезин өстүрүп мындг амыл-ажылы бол чылын тарылга стандартынын I болгаш II классында дүжүктүү турар бүрүн-биле кондициялыг урезин-болгаш. Иччаарга ол амыл-ажылы чаксы тарылганы чогутур үнерде, бедик агротехниктиг денелге чоруулу, эки болбоштыкка, чемшичкен болгаш куруттурган, бок үнүштер чок черлерге урезинин чажар болза, чагай урезин тарааны ап болурунун аргазы бар.

Оон ийи база бир четпес чүве болза, урезин тараа өстүрүп-биле тускайлааттыг амыл-ажылынын тараа арылаларнын машиналар-биле хандырылганы болуп, СЭП-нин ХХІ сьезини аттыг совхозтан ангада, урезин өстүрүп амыл-ажылы чогунчалыг скадтар чок, Сиген урезин өстүрүп тускайлааттыг амыл-ажылы хой чылдыг сугенер урезини артылалар болгаш чыгыштар.

А. ШКОРКИ колхоз амыл-ажылы культуразынын сорттарын тараа талаа-биле күрөмчөсүң инспектор-агроном.

Ажылы чонбар депутаттарынын Тес-Хем район Советинин элчеглиг сессиясында капитал тудуг талаа-биле амыл-ажылы чугалашкан. Мында чамдык чедиринер бар. Чаа планга чедиринер бар. Чаа планга чедиринер бар. Чаа планга чедиринер бар.

Советтер болгаш амыдырал

Районнун тудугдары эртен чылын 1972 бердичин метр чурттага шөдүн, мал каалаарын дүжүктүү, 870,5 мун рубль туунгү капитал салышынын шигээдин алган. Шүүрматка туудг амылы бедиринер пункт (начальник В. Студур) планын ооналаларын, социалисттиг хөргөлөрүн ай санында күссөйлиг келген. Пунктунун ажыдынар беш чыл планын дөрт чыл сес ай иштинде күссөйлиг деп уктушуну планын алган. Бө бүүрүлдө экономиктиг өөрелдиге, лекция, бөсөлгөр чоруп, социалисттик чырыш багыт эвес организастааттыган, ажыл шагы түр таварылгалар кылдырган.

№ 1070 мехколхоз (начальник Т. Чигарских) бирги кварталда он аад чурттаар бажыннарын, бир кажааны кылдыр учурап турган. Иччаала-даа ол план күссөйлиг, доозулган тудугларын түнү 66 мун рубль болган. Чаа тургустунган бө коллективке чамдык бердешкилер турган. Иччаала-даа күп-ажылы эки организастап, тудугларын материал-биле эки хандырып, уугуруларын анаа экижидер болза, ол мехколхозтан колонна планын күссөйлиг ийик. Бө колхознага «Тыва колхоз туудг» трестин талаанын-ла машина-техника-биле четпес дүзүлөп турар.

«Чодураа», «Ак-Эрик» колхозтар туудга капитал салышынын эртен чылын чедир шигээдин алган. Бө амыл-ажылынын туудг чорудар баазаын кончуг кошкан.

А. ДЕМБРЕЛЬ, «Шынын» кооп.

Таңдыдан медээлер

Хүлээлгезин күссөткен

Байаң-оол Оюн дөрт чыл иштинде дуузалачы хойжу бооп амылдаш, мергежилни бедиктеш, эртен чылын бир колдан төрүү хойну хулап алган. 1973 чылда ол төрүүр 100 хойдан 90 хураган амыл хуулап алган, хой бурзунаан 41 кг дүктү кырган.

Тоску беш чылдын тодарыч дөртү чылда ол төрүүр 100 хойдан 90 хураган амыл турган, херек кырында 101 чедирген. Саманиктер Галина Сырат, Мария Оюн, Анаа-оол Оюн ажал турган хураганнарн бүрүн дооруктурган, малчынын социалисттиг хуулап алган күссөйлиг амылына дуузалан.

Б. Оюнчук амылдарына та бө чыл утундуруп. Ону СЭП хөргөңүнө кындаат кылдыр хулап алган.

С. ТАНЗЫН-ООЛ

Көдээ амыл-ажылы дүржүлгө станциясы.

Өөрүнчүг түннелдер

«Шамбалыг» совхозун хой малы бө чылын хур кыштаан. Малдын чаш тодуң камгалап амыл талаа-биле түннелдер өөрүнчүг.

Хойжу Монгуш Семисоол төрүүр 100 хойдан 110, Куулар Кошкар-оол—108, Ооржак Бүкүштей—105 хураган тус-тузунда камгалаан алган.

Оон-биле кады эки амылдан сакмашкилерин демделгелери чугула. Ала-дан бир харыг Оонар Тараа 100 хураган, Монгуш Кара-Былза—233, Виктор Куулар—140, Куулар Дугар—130 хураганн дооруктурган.

Совхозун семиртигеге тургузар шыраарын чайлаадырынга белетке амыл эгелзэн. Шыраарын Элегестиг Чумуртука чайлаадырар. Амыл үдө семиртигеге шыраарынч немедле дензин амыл талаа-биле Монгуш Шыраар шыраар турар. Оң шыраарынч хонукта немедле дензи 800 грамм чедип турар.

БАЙДАЛДЫ ЭДЕР

«Тывага хой ажылын улам ийи хөргүдөр хемчеглер дугайында» айтырыгын СЭП обкомунун X пленумунга чугалашкан. Анаа хулап алган доктаалды чер-черде партия организастаары, коммунистер болгаш малчылар ийи-биле дөткөп турар. Мындг түрүбүзе, Барын-Хемчик районда «Барлык» совхозун Аксы-Барлык салбырында хой ажылын хөргүдериин айтырылганы четпес шигээдин алган турар. Хойжуларын көргүзүү чоруту куулап баткан. Чижээ, 1973 чылда төрүүр 100 хойга оонаштыр чүгө 64 хураган алдыган.

Тоску беш чылдын дөртү чылын планын ооналдын хойжулар четпес күссөйлиг турар. Бө чылдын бирги кварталында малчыларын амыл түннелдер хурады чыдырыларн чарлаан. Анза 25 хойжу одуржур учурап турган—база, чүгө 11 кижи келген. Бодавыже, амыл-хөргөңү каш-ла кижн хандыр чугалажып, чогуу шигерини үндүрүп шыдавар.

Бирги кварталдын түннели база чөгөңч болган. Чижээ, кожалы «Хемчик» совхозун Константин Салцакка уурткан хойжу бригадалы төрүүр 100 хойга оонаштыр 91 хураган алган турар. Аксы-Барлык салбыр чүгө 68 хураган камгалап алган бооп турар. Дээр деп демелеткен хойжулар бирги кварталда төрүүр 100 хойдан 81—83 хураган камгалап алган амылдын кулу түннелдин хөргөңү турар.

Хой ажылын куду түннелди чүдө дээрин тодаргайлаары чугула. Кол чылдаган мал ажылына өө-харысалга чок кижилерни кирип турарына. Ону мындг сан-чугура-биле балыткып болур. Салбырын малчылары 918 баш хойну чидирген болгаш самчугулаан. Оон 479 баш малчынарга төлөттүрүлгө, өскө артыктыр колданырга «дириг мал» бооп санаттымышпаан.

Өрө-самчугулаадыг кижилерни мал ажылында чайлаар дугайында район прокураторунын айтышкылы бар. Салбырын удуруткучулары ону күссөйлиг турар. Амылдарын хой ажылына кириерин, оларын амылдарына, чурттаарына база өөрениргеге таярычалыг байдалды тургузуп бөрин бодалып турар. Иччаанаш амыл кижилерин ийнар чүткүлү чок.

Нитинин малы хуула мал-биле холуй турар чорук үндүрүн баш санын шыты-биле санап үндүрерине шаптык салып турар. Чамдык кажар кижилер санаадын үзерине илерзэн дүржүлгө хуула мал-биле долдурга кааптар.

Хой оолдашкынын үзерине тула са-

лашкыны кылбас, дежурныйлаадынын тургусуна чорук ак сеткилд эвес кижилерни онемчилит турар. Чижээ, эртен чылын коммунист, пенсионер Кужугер Санчын бир ааддык чогуна өлгөн хураганнарн хара дөөн каан чыгыканы көргөш, ол дугайын диндагырга, салбырын удуруткучулары хөргөңү албаан. Ол хойжу бө чылын база чөгөңч амылдап, тодаргайлаарга, төрүүр 100 хойдан чүгө 61 хураган алган.

Салбырда бар медээ дүжүгү амырга, сөөлүгү үш айаа 534 баш хойну этке хөргөлгөн бооп турар. Херек кырында ийча хой малды этке хөргөлгөр хире уулу кампания-даа турбаан. Оон ийи ол-ла үдө чүс ажыг хой өлгөн деп санааттын турар. Олар чогуу кандыг чылдааны-биле өлгөңил дээрн тодаргай эвес.

Хойнун тарып боозалдыганы эренгей чорудуп турар. Эртен чылдын медээ-биле амырга, 3 пунктта 4.000 хойну тарып боозаткан. Ийдыг болза-даа хой оолдашкыны эгелей бергенде, хураганнарн 50 хуузу ук черин кошкарларын оолдары болган. Бө база-ла карак чаар, мегелээр чорук-тур.

Чайлаагарын оларын четче ажылгавас чорук малдын семиртилгезинге шаптык бооп турар. Эртен чылын Час-Адирнин, Ак ойларын, Хөндөленин чамдык оларары ажылгатынмай барган. Иччаанаш күрөңгө дүжүк хойнун хөй ортумактан кууду күштүг болган.

Унава хой кыргылазы эгелээр. Манаа хамаарыштыр эртен чылын ону канчаар организастаан турганыга долчу доктааза чогуур. Салбыр төвүгө 40 хачылыг кыргыла агрегаты турган. Кыргызчаларын өөрелип албааны-биле анаа ажылдаар кижилер өзөш болган. Хойну колдуунда хол хачыны-биле кырган.

Малчынар ортуунда социалисттиг чырыш эренгей. Оон түннелди үндүрүп, тилекчилерге матернадыг болгаш моральдыг дөткөмчн көргүзери боотпайын турар. Бөжөр кино, библиотекка малчынарга барбас, кызыл-булуңар дерилде чок.

Салбырын удуруткучулары хойжулар ортуунда организастык болгаш тайлыбормасалыг ажылы чорудурынын орнуна эрге-чатырга организастык төлөкччилер-биле кады малчынардан өрө негеп чоруп турар.

Совхозун директория чери салбырда тургустунган байдалы эдер, хой ажылын хөргүдериин хемчеглерин дарый алыр учурулу.

А. ХЕРТЕК.

САДЫГЖЫ

Тере-Хөл сельпознуик дерги садыгизы Шимит Седип бодунга даанган ажылын ак сеткилдиг күссөйлиг, кызыл-ак куш-ажылы-биле ырак-узак черлерде чурттап турар малчынарның хундуктелин чедип алган.

Коммунист Шимит Седип сельпода партия бөлүүнүң удурткучу. Садыгизы мурнакчы аргаларын негтередир, чоңун чагыларын хандырап талаа-биле ажылы чорудуп турар.

ЧУРУКТА: Шимит Седип. А. АИРНИҢ фотозу.

Совхозтун хоочуннары

Уугу-Хем районда «Ак-Тургу» совхозун хоочун малчынары, коммунист Монгуш Кочукувич Саган биле оң өөнүң экин Кок-Кат Биченаасна Монгуш олар нитинин малы 24 чыл дүржүлгө кадарып келген. Кыштын чылыгын ийин чөгөңч көрбөзүр дээр. Иччаанаш оларнын арын-шырай хонуну сымрынга хүрерти долдур берген, ол буяныг ариннарда аас-кекени өөрүшкүзү чылын чорутур.

Бө өг-бүле баштай-ла чылгы кадарып эгелзэн. Монгуш Кочукувич ол үдөн сактып, мынчаар чугалап олурар:

— 1949 чылда 55 баш чылгы хулап алгаш, анда он чыл амылдаш, ол чылгынын нити саны 990 башка чедип өстүргөн бис. Оң соонда алыш чылдар чыгып улаштыр инек кадаргаш, база-ла багай эвес амылдадымыс.

Мал кадарып ажаарына соугурадыг, ол чылгай хөргөң бердиген ууус боорга совхозтун баштаар чери тус өг-бүлени 1969 чылда хой ажылыч ийилчкен. Ол чылда эгелзеп-ле оларнын кадарган хонуну баш саны озуу, эблек дүктү кыргып ол көргүзүлгелери чоруту болуп, арга-дуржулгазы-ла байып эгелзэн.

Олар мал ажылын хөргүдөр дээр, ийилчкен оон баш саны өстүрүп, продуктууун бедилер дээр бүгү күжүн үндүрүп, малды семирттип оларладырыңа, азырап карактарыңа чыдыл дөрт ээлчөңдө үргүчү сагыш салып чорутурулар. Чылын Чаа-Хөл бажының көктүшымтыг, хонун оларларын хоон семирттип алрга, кышты тоовас, белен арып баксырава деп чүвени малчынар амылдап келген үзерине дээр кырында эскерип көргөңпөр.

Он урууларын неан—Кок-Кат Биченаасна Монгуш хой ажылында чыл бүрүдети чедиркинерин, бедик көргүзүлгелери дээр Ленинчи юбилей медалы-биле шаңнаткан. А Монгуш Кочукувич Саган Бүгү-үлөлдө социалисттик чырышкы чедип алган чедиркинери база, 1972—1973 чылдарын

В. ЧАДАМБ, ЧУРУКТА: хойлар М. Саган биле өөнүң экин К. Монгуш олар.

Авторнун фотозу

Ол-ла совхозтан Оонар Дамбай-оола уурткан 10 кадарыч 3 кадан 600 ажыг инек-биле Чумуртукун кадар, чүм оытуг серини гагагычине кой 12-ле чайлаалар үңгөн. Чайлаалар, малчынарын мал эмчилери ийи кижн үдөп чоруккан.

Ол-ла үдө Шамбалыг бажы тайгалай чайлаагары-биле 5 кадан хой үңгөн. Чүм оытуг, сугагү черге хой дүрген семиртир. Совхозун директория чери эблек дүктү амыл-биле чайлаалар чогууна кырында пунктуну дерип кылган.

П. ШОКПАА.

Совет көдээниң кижизи

КОЛЛЕКТИВТИҢ ЧОРГААРАЛЫ

Кула-Аскырга чаа-ла үдө-ниеп турган суурун («Кара-Хөл» колхозтун мынчаардыг төвүн) Дасы-Аксыевич 1952 чылда көжүргөн. Ол үдө суурун эге школазын эргн бажынын база он эккен туткан. В. А. Норбу ук школаның мынчаардыг-ла амыл-ажылы эргелекчизи кижн, оон бээр үзүктел чок амылдап, коллективнеге мактадып келген.

Чоокта чаа Кара-Хөл чораш; анда сес чыл школазын чылыга Василь Сундуевинде учуражы бердим. Бир-де чүс кылган, амыл-ишче суудукчан чоруп, кижилерге

эвилец, оң үнелиг чыны мурунунан бээр билер болгаш, амыл ажылы соугурадымыс.

— Менн карманында кадар, холуңдан маска ираваз дижир ууус бо. Амыл-ажылы эргелекчизи кижн ийиди болбас арга-жок. Шандагы-ла амылымда эм чөзөң чыл ийин — дээр, кижим максатын туткан, бүдүрүп турган хөргөн уламчылдай берди.

Ол үдө анаа 160 өөреникчилег беш башкы амылдап турган. Школанын өөренигеге хөргөңдө, уруларын хөвнн Кызыл-Мажадыктан атык чүдүрүп өзү кижим шаңатпап эжээр турган. Кара-Хөл шко-

лазы ам 400 амыл өөреникчилег, анда дээр болгаш ортумак эртеминг 26 башкы, техниктиг амылдарыч 20 хире кижн бар. Коллектив улагаткан, күрүне хандырылганда уруулар база көвүдэн. Амылдын хөргөңү болгаш анда негелде ам шуут өскө.

Школада партия организастык хонун коммунистериниң бирозын Василь Сундуевин, даандырган кандыг-ла амыл чүткүлүг, чоңуна мактадымыс кижн. Шандагы мышкан, атык чүдүрүшөр, шаңаттып чоруп чүс чок ам машина техника көвүдэн. Школага кандыг-ла сөөртүгеге негеттингенде, анза колхоз-

тун автомашиналары дуузалыгылар. Кызыл-Мажадыкта АТБ-ден бүдүн колонна безин чедип келер. Ол бүгүн организастаары, бүдүрүкчүлүг ажылаары албан.

Келир өөрелдиге чылгыга белетке ажылынын планын шагда-ла тургузуп, ону коллективтин нити хурагына бадыладып алган. Бүдүрер амыл-ла хөй; б чурттага бажынын талаан чартып цементилер, алыстарла 4 тежанын эде кылыр, хөмүр-даш ууру улуг сарайн турар, школан денискарын хөргөңүл, стол, сандык, дерик хөргөңүлү чүдүлери сөптөр, оон-да өскө. Ам септегеге хөргөңү материалдарын белеткен эгелзэн; 2,5 тонна цементини, 1000 туубууну, 8 кубометр чымчак ышты, 8 кубометр дашты эжеп алган. Ол ышкан одалгага 200 кубометр ышты, 150 тонна хөмүр-дашты дүжүрүп алган.

В. С. Норбуңун хөргөңдө «1941—1945 чылдарда Ада-чуртун Уугу дайыныга фашизмин тилээңи», «Германияны тилээңинин 20 чылы», Ленинчи юбилей медалдары болгаш «Социалисттик чырыштың тилекчи» деп демлек чылап чорутур. Ол коллективтин чоргаларын кижилериниң бирээни.

Б. БАРБА, Бай-Тайга район.

Ий уруглуг иелерни „Иениң алдары“ орденнер-биле, ениң медалы“ медальдар-иле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыгы

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыгы

Хараал Сандыковна Ак — «Тоора-Хем» совхозтун ажилчыны.

Светлана Кыргысевна Байыр-оол — ВЛКСМ райкомунун секретары-машинчаны.

Галина Павловна Владимирова — «Тоора-Хем» совхозтун ажилчыны.

Ораевна Кол — «Тоора-Хем» совхозтун ажилчыны.

Дундума Барылонова Коа — «Тоора-Хем» совхозтун ажилчыны.

Чырмааш Биче-ооловна Коа — «Тоора-Хем» совхозтун ажилчыны.

Барана Камайовна Чыба-оол — Адыр-Кежик суурда өг-бүлө ээзи.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОН

Тос уругну божаан болгаш кижизикти иелерни «ИЕНИНГ АЛДАРЫ» ОРДЕННИНГ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Чодал-оол Монгушова Доржу — Ишти-Хем суурда өг-бүлө ээзи.

Фаниа Донгоковна Сенди — Торгалыг суурда өг-бүлө ээзи.

Сес уругну божаан болгаш кижизикти иелерни «ИЕНИНГ АЛДАРЫ» ОРДЕННИНГ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Серена Туюлшовна Доржу-оол — Жанон аттыг совхозтун ажилчыны.

Чандыпаа Сергеевна Канзан — «Найрал» совхозтун ажилчыны.

Анай Ховалыговна Хургу-оол — «Ак-Тургу» совхозтун ажилчыны.

Чодал Дамбаевна Шамбу — «Ак-Тургу» совхозтун ажилчыны.

Чед уругну божаан болгаш кижизикти иелерни «ИЕНИНГ АЛДАРЫ» ОРДЕННИНГ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Сержин Салчакхана Данчаа — Урбун ортумаг школанын башкысы.

Зинаида Михайловна Кузовлева — «УТКА 25 чылы» совхозтун ажилчыны.

Курума Чамбыевна Спири — Арыг-Чымы суурда өг-бүлө ээзи.

Күзенмаа Тылбаевна Туюлш — Ийи-Тал суурда өг-бүлө ээзи.

Оюймаа Темір-ооловна Туюлш — Арыг-Бажы суурда өг-бүлө ээзи.

Ыйот Кыргысевна Хуурак — Торгалыг суурда өг-бүлө ээзи.

Алды уругну божаан болгаш кижизикти иелерни «ИЕНИНГ АЛДАРЫ» ОРДЕННИНГ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Көшкендей Мачылайовна Агмын — «Ак-Тургу» совхозтун ажилчыны.

Чанзатпа Сарыг-ооловна Байкара — Териг-Хаанын мөңгүн-суу будурулузиниң ажилчыны.

Чачып Кыргысевна Дарый — Торгалыг суурда өг-бүлө ээзи.

Донгур-кис Байкараевна Кара-оол — «Х Улуг хурал» колхозтун ажилчыны.

Чыртаг Арчабаевна Кыргыс — Торгалыг суурда өг-бүлө ээзи.

Чодал-оол Монгушова Олай — «УТКА 25 чылы» совхозтун ажилчыны.

Вера Туюлшовна Ховалыг — Ишти-Хем суурда өг-бүлө ээзи.

Беш уругну божаан болгаш кижизикти иелерни «ИЕНИНГ АЛДАРЫ» ОРДЕННИНГ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Айна Туюлшовна Алай — «Найрал» совхозтун ажилчыны.

Любов Кыргысевна Дукар — «Найрал» совхозтун ажилчыны.

Норжунмаа Донгоковна Хуурак-оол — «Күш-ажылыг хосту» совхозтун ажилчыны.

Кызылбай Ховалыговна Чалзын-оол — «Х Улуг хурал» колхозтун ажилчыны.

Татьяна Кыргысевна Чамзын — «Х Улуг хурал» колхозтун ажилчыны.

Валентина Алексеевна Черешинна — Чаа-Хал эмнегезиниң эмчиси.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАНМАА Советиниң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ

Аныяктарның шалыпчы херээ

Х ОЙ кажазының чамында ийи өг тур. «Чаа орук» колхозтун, харында бүгү Тыванын ий кыдык черлеринде өткер ол: колданга каш базарга-ла—Моод Арат Республика биле СССР-ниң кыдыгары.

Ыңай-бээр эртик-дүшкен улус аалдарга эмгекч болуулар болгай. А мында мындаг эвес, келген кижил катан-ла дедир аар. Ыңчанга чулула херек чок улус бээр улугаас. Ында-хоая машина көзүргө, аалдың эолери дөгөрсини уткуур. Бисти база мычалдылар: өлгөргө чагыс-даа кижил аотпаан, уруг-дары-биле катый-хаара унуп келдилер.

— Улус бүстүн!
— Чорук чогузун!
— Эки-ле тур сулар бе?
— Чаагай-ла чак болуу тур.

Час мында, шыял-ла, чаагай-дыр: шыгы, чырык, хат беши чок. Уругу-ла хуураа берген мылар Чоогей ховузу беши бодуңуң оңуң... өт-көкөкө быладдылкан: ногаан хевисе.

Аалдың колданыңгы аргы-силени а а жок. Көрженин тээрширтер овалдааны, одекти улагыттыр болгени болгаш олар ышты бызын эмгекч чыгыны мында ажил-ши-ке эрес-кежээ кижилериниң багы өлгөн турду.

К ЕЛГЕН өвүстүң эзелериниң, маңгына Билчейниң чугаакырын магалар он мен. Ол-ла паш-чымчы, уруг-дары-биле хөлпек тургай-ла, бир-ле солун нувени чугаалап турду.

— Мен комсомолчу мен! А бо кижил (Эрес-оолче бажы-биле имевышаан) ам чээрби сестиг. Амдызында комсомол үчүдүндү хевээр. Партия кежигүңүңе кирер сагыштыг улус бис ийиң—деп чуугалай-дыр. Оң чазык чаны кымын-даа чуугаас «акмынадыкчы» дег болду.

Комсомолчу өг-бүлө Эрес-оол биле Билчей Дүпчениң 1968 чылда «Чаа орук» колхозта № 1 хойга бригаданың кежигүңү апарган. Оң бээр алай кыш эркен. Ол өзүрге шыныгы шыталаанын чыдаары болган. Кочурут берге-даа кыштар тургулаан. Эрес-оол биле Билчей колхозтун болгаш чоңуңуң идегенин оскунмай, комсомолчу хуулузеия күсселди шыдаанар. Олар чоңуң хойжуларын дуазын берге, партия, комсомол организациаларының болгаш колхоз баштаар чериниң удуруту-газы-биле дээлүг малчынар-апарган. Оларның чедикшикни макс-чурагалар-да, шаңнал-макталар-да бадыткан турар.

Аныяк өг-бүлө малчынаан үезинден бээр төрүүр чук хойга онааштыр 90-ла эвээр ху-

раган ап көрбөй, чамдык чылдарың аныяк малчынар чуугалап турдулар.

М ЭЭЧ-БИЛЕ кады колхозта аныяк организациаларның секретары Тангыт Чеден чоран чүве. Боду база аныяк болгаш, аныяктар-биле чуугалажырынның опти аажок. Мээң чамык айтыртыларын ол база харылап орду Оон-даа, малчынардан-лаа үк бригадала пропаганда болгаш агитация ажилының багай эвес чоруп турарын биле алдым. Колхоз баштаар чериниң кежигүңери, партбөлүк организациалары, тускай эртемгер болгаш өске-даа удурукчулар аалдарга келгенде, партиянын болгаш чачыктын айтшыкшынарын чоңга тайла-

Автосептеге заводунуң хоочунарынның бирээни, ол бугу-руудега шуткулга цегиниң муракчы ажилчымы коммунист А. С. Сандык 16 чыл дургузунда аяка уукутөл чок ажыдаан келген, кандыг дериг-херекселдерин, автомашинна кезектерин шуткуп кутпаан дээрли. Муракчы ажилчыны бо тодарыкчы чылда база-ла мурундагыны дег шалыпчыларың аразыдан үнеий, бодуңуң уагт нормазын үргүчү ажыр күсседиң келген. Коммунист Сандык бодуңуң хой-ниитичи харысалгалыг хуулузеия — Кызыл хоорай Советиниң депутаты хуулузеияга ак сеткилдиг күсседиң турар.

КУЗЕЛ ТУРДА...

«Чамытга» деп херек демээ, УАЧ-ниң Мөңгү медалы-биле шаңнаткан, ВЛКСМ райкомунуң болгаш колхозтун үндүлел бижиктери-биле Билчей база шындамын келген. Алдыга чыл дургузунда оларның алдар-атка четкени, чоңуң дундуктелиң чаалап алганы, а кол-ла чүве—хойжуңуң мергезиниң долдузу-биле шыңгаздып алганы — карак кызыл ажилдын түнүсели.

— Чамдыкта чагыс өг-даа чурттап чордувус. Эрес хуура-сугаа чоруй баарга, чугае уруг-дары-биле артар турдум. Ыңчан дыка берге. Хой калдык кээрине, боларым удуу каалгылаан-даа болгула—деп, Билчей уругларын эртеледиң каап ор.—Ам бо аман сунгу көжүрүп алган, амырап тур бис. Кыргыз-даа болза, дуазым аажок. Мал ажаарын база бистен артык билер.

— Азырап эвес болза, билең чедишес-тир аа—деп, ону үзе кирдим. Малчынарынның кайызы-даа мээң бо айтырмамга удууланды: ийи-ла четтиңиң турар бис, бирээниң ийи-бээр чорук чорууларга, харын, бергедей берги-лар-ле чүве. Ыңчала-даа чоңум чымчыштыг үезерде колхоз сакманштык база бээр дээр-зин тайылбырладылар.

Бо чылын сакманштыктер январь 26-дан март 15-ке чедир дузалашкан. Ол аалга үк комсомолчу турган болду. Кайызын-даа кезеженин өтгө олтурган улус маатпа ханма-амлар. Лоовай Деглер-оол, Шамадуу биле Билчекей Чамзындар төрөң 356 хойдан 368 хураганын ажаажыл бергенин. Олар турда чугае ажил-ши лөгүм эвес, аалга хөлгүг, оон-тоглаа үзүлбес

бырлап, таныштырары чанчыл апарган. Лекторлар болгаш агитаторлар база болза келгилээ. Зооветеринардыг өредилге чогуур үезинде эртин турар. Ону чамдыкта колхоз даргазы Юрий Бөмбөевея Билчалар боду-даа эртингерилээр.

Бир көөрүмгө, Билчей ширпи алгаш үне халым. Мээң аайың тыппайн орамын билген-даа чүве дег, Эрес-оол «Даштын бир хой аарый берген, оңу сукштырары олдуур ийи. Дөрт шаптан ыңчар амангер, ийи-үш хонуктан эртпес аяна алаар чүве-дей-дир. Аныяк малчынар-берги, азия бешиң азелес кылдыр мергезай берген олдуур. Каагары бүтүзүңүң зоо-техника ветеринария талазын чедип бодуңуң-даа билгилериң чедип алмының чуугалазы ол-ла болгай.

Билчей үр болбаанда «Сай-лык кажаа кырында олдуур» деп кирип келди. Оон доранан ынаартан үри диндиңды.

— Мээң урум ырлап турда аттың кижил боор—деп, аязым мактап ор. Ыңча дидир сен бе дээңкиң, ол улам-на дмчизыг балдарым:

Кожактарга ачам
Хойюң доууп хуураар
Чалымыраан ыры
Чангылаңың келер.

Божалыг-Бүрүзэкиң эзел-зиниң теилери, Хурагалчының чалымыраан болгаш хой калды-ган кижиниң бараанын сагыш-чуруттунуң. Хойжуңуң ижидең чаагай иш чок ыш-как сагындарың. Шыңал-ла, республиканың ниити ортумаг шкулаларының хей-хей доо-укуларының хойжулар күзели илеретип турары черле чок. Оларның аразында Эркин-

ЧУРУКТА: шуткуучу Александр Сандык ажыл үезинде.

ЧАГАА ПАРЛАТТЫНМАЗА-ДАА...

ӨСКЭЭР КӨЖҮРЕР

Таңды районда «Тинделге» совхозтун төп тараа шык сурунун чуртталга бажына-рынның чогуудула болгаш турт-качылдарга таарыма чогуң алерткен чагааның редакция-же М. Тас-оол бижээ.

Совхозта партком секретары Д. Дараштың биске дыңат-каны:

Алорунуң бижип турары шың. Шаң девискээринде курт-талга бажынарның оң ир-дээр көжүрери планнаттыңан. Ол ыштак урезин армылаар, хораннаар, тараа чарбалай кыжтыр ажалдарын шандан өске тускайлаан черге кылды-рып дирекцияга партком сүмелтең.

САГЫНДЫГАН

«Искра» колхозтун малчы-нар тургаларының мал чени чедир... хөдээ ажил-агыяңың тускай эртемчилери — зоо-техниктер, мал амчилериниң автомашиналары үргүчү ар-тыжып турар. Ыңчала-даа Бажың-Алай суурда кижил эр-чилер малчынарга ховар барып турарыңга хомуулаң С. Монгуштуң чагааны редакцияга келген.

Чоон-Хемчик районунуң Ча-даана көдээ Советиниң күс-комунуң даргазы М. Донгак биске мынчаар харылаан:

Колхоз төвүнде медицина ажилдакчыларының малчы-нар тургаларының ховар ба-рып, аары болган чамдык та-варылгаларда малчынар эмчи-лерин чаалап келтире, ажил-дыр көжүрери планнаттыңан. Ол ыштак урезин армылаар, хораннаар, тараа чарбалай кыжтыр ажалдарын шандан өске тускайлаан черге кылды-рып дирекцияга партком сүмелтең.

САГЫНДЫГАН

«Искра» колхозтун малчы-нар тургаларының мал чени чедир... хөдээ ажил-агыяңың тускай эртемчилери — зоо-техниктер, мал амчилериниң автомашиналары үргүчү ар-

ДЕЛЕГЕЙ БО КЕРНЕДЕ

ЛУИС КОРВАЛАННЫ ХОСТААР!

Чилден көп турар дыңа-дылдарың өзүңгөр алырга, шериг сүдүзгөчлери илететтер Коммунист партияның Чилине секретары Луис Корваланың амы-таныгы чедеринде калчаламг белеткенип турар, «Өлүм ортузу» Досонда эң халаттыг хоругаа лагер-лериниң бирээзинге ийи ара-таншырын эш Корваланын күш-биле өлүрүп каар боалың боттардын аргазы чок болган. Ыңчангаш олар ону шериг судуңга ыңчалды берге, боттарынның сорулгазы чедип алгасан турар.

Улусчу чагыс эш партия-ларының болгаш чазаның хей-хей удурукчу ажилдакчы-лары-биле катый Луис Корваланың чоктаа чаа Досондан салгыттоже шериг самолөдү-биле ырыптай чажыт чоруула-кан. Ам оларын чили найы-сылалаа хоругаан турар черин чажырып турар. Иштики хе-ректер министр генерал Оскар Бонильяның ат салган ай-тышкынын өзүңгөр алырга Досондан салгыттоже кара-бажы-нардык болгаш паранарың-ке политиктиг хоругаадакынар-ды шилдерин боттарданрада «хоругадакынарны бот-ботта-рындан аңгылаш, оларның чедер черин билең алмыр бе-зин берге» болдурган.

Хамык барымадаларың өзү-ңгөр көөрге, Луис Корваланын судууарың сүдүзгөчлериң

Ж. Маршенин телеграммасы

ПАРИЖ (СЭТА). Франци-яның Коммунист партияның Чилине секретары Ж. Марше Италияның Коммунист партияның Чилине секретары Э. Бериянгүзөгө телеграмма чоруткан. Италияга аша, каады чарар дугайында айтыртынын талазы-биле эр-теринде бадылашынын түн-деринде холлаштыр итали коммунистерге Францианың коммунистериниң нигт байыр чедиргенин дамчыткан.

«Италияны демократтыг күштериниң кады чедип ал-ган ол тилегезинге нигт байыр чедирип тур бис. Ук тилеге үлүг-улу молополи-яларын реалсымы политика-зыңга ууар капиталыстыг Евро-панын ажалчы чоңарының демесилеге кирген. Үлүү бооп турар—деп телеграм-ма чуугалаар. Балзылаакын үезинде каттыкан калбак кампаниян чорууап тургаш, «реалсымы планары бот-танарыңа чедирбес, каттыш-кан демесил чорударының, со-циал, демократтыг болгаш на-ционал депшиллиңиң чаа-чаа перспективаларын Италияны ажилчы аңгыыңга, улусуңга ажилды берген» деп, теле-граммада демелгезин.

Н. ЧИГРЕ,
СЭТА-ның тайылбырлакчысы.

Пекинде нүгүлдекчилерге ойтур шавыышкын

ДЕЛИ (СЭТА). «Үшкү де-лей» чурттары Совет Эви-ли-биле дем каттыштырып ажилдаар болгаш салдылажыр болза, оларга ажим чок болур деп буурадып сургаасаш. Пе-кин база бир катап антитесе-кчи чүдүчүштер эидере пар-дал үндүрген. Ону Индия ылап буруу шыпкан. Ол маос-тиг нүгүлдээшкенин күрү-нениң салды каттыжышкыны-ның даргазы В. Парех шит-тирлиг сойтолаан. Индия биле Совет Эвилелиниң аразыны салдылажыр харылзалары калбартыр Индияны нашо-нал эрге-ажыктары-биле дүр-жүп, оң үлеттирчү тургузу-рун турар деп, ол демелгезин.

«СЭТА» Индияга садар бараан-нарының эртен улагытырып турар деп, Пекинниң бадык-кал турарында мырыңай үн-дөзүн чок Делегей рынокта-рында барымадалаттынмын тур-ган болгаш Совет Эвилелиниң доктаамал турар өртектерин тускай хынап көргөңнениң барымадалары ону база бадык-кал турар—деп, ол демел-гезин.

Хөй-хөй чылдар дургузунда национал план комиссияның кежигүңү бооп келген, сурал-гың индий экономист С. Бут-аланга база ыдык болуу-ну ыргетпелен чуугалаар. Пекин сурталчылары Совет Эвилели биле бистин туртуус-туу харылзаларының мөзүдүн каржы хажыдып демелгезин. Совет Эвилелин хөжүң орап чурттарың ниг-эт байлакта-рын «мылчүп» турар дээр ан-

тисоветчи тайылбырларыңа Индияны чиксек кылдыр көр-гүзүп турар-дыр. Маосстерин чаалаш чок буруу буура-дып сурталчы бажы кампания-ны бистин туртуусу ичачы-гаш шиттирлиг удууламын турар деп, ол чуугалаан.

Индий-совет экономика хар-ылзаларының ийи талга ажимытын Индияга хөй би-жил, чуугалаажып турар. Ыр-ээ элденсинчү чүве-даа чок. Со-вет Эвилелиниң дуазы-биле тууар тургускан болгаш тууар турар будурулук черлери Ин-дияда ажилдап үндүрүп ту-рар электроэнергияны 20 ажим хузуун, чылда 8 мил-лион тонна каны будуру, 9 миллион тонна хамыр-дашты, 6,5 миллион тонна нефтин кы-ларга. Совет Эвилели-биле салдылажыр Индияга база оң эвээр эвес ажимың. «Индий-совет кады ажилдакчылыгы эң ажимытын Совет Эвилели Индияга небиралды дуула-шың берип тургаш, хамык-тын мурунда экономика та-лазы-биле буруу хамырышпас чорукту Индияның чедип алы-рун дүредиргени күзеп турар деп чүвени ол урагалар биле фактылар херечилеп турар» деп, «Пэтриот» солун бижээ.

Совет Эвилелиниң хөжүң орап чурттарга берип турар дуулаачызын Индияның нефть-химия үлетүүнүн ми-нистри Д. К. Баруа чоктаа ка-бели-биле үндөзү. Ол дуула-чы чоктаа чаа хосталган чурттарың экономиказын деп-шиллиң билдурары ССЭР-ниң күзеп турарыңга үндөз-лөнгөн деп, ол демелгезин.

Программа күүсеттинер

ДЕЛИ (СЭТА). Чурттуу ортумаг болгаш дээди өре-диле черлерин дооскан барык 300 муң болду. Кыстар Ин-дияның төп чазаның белет-кени, тускай программалык өзүңгөр эртен чылы ажил-ды хандырттыңан. Эртем-билдг чедип алган аныяктар-ның ортузуңга ажим чок тур-бар чорукту узуукаары амыг Индияга онаажыл турар кол айтыртыларын бирээзи, ың-чанга ол программаның учур-дуулазы улуг.

Ук программаны амыды-ларга боттарынны тодаргай бергелерин, ылангыч ака-ш-хөргөни чедиштер турар-лаа бот, программа күүсеттинер турар. Беш чүс-миң аныяк индийлерин немей ажилда-кынар деп, башкарыкчы Ин-дия конгресс партияның иле-дири буруда үнер «Социалист Индия» журналы бижээ.

Португалияның чаа президенти

ЛИССАБОН. СЭТА-ның көрр. Э. Ковалёв дамчыт-каны: моон мурунда Лисса-бондан ырак эвеске хаан ору-дуу турган Келуш ордуга На-ционал камгала чөвүлелиниң даргазы генерал Антониу ди Спиноланы Португалия Республикасы президенти кылдыр чарлаарының өзүлгө болган.

Даңгырак бээриниң өзүла-рында Национал камгала чөвүлелиниң кежигүңери, сфидерлер — Португалияның «Чеспетик күштер шимчээ-чининиң» төлөөлекчилери, даштыкы чурттарың Лисса-бонда дипломаттыг төлөз чер-лерини баштыңары, Порту-галияның болгаш даштыкы чурттарың журналистери келген.

Португалияның чаа прези-денти генерал Антониу ди Спинола чурттуу түр чазан-ны составып албай хузуула чарлаар деп амынган. Тур-гузукчу хуралды хостог со-гулдарың белеткер болгаш сфидерлер — эң чуугала сорул-ганы ук чазакка даагар. Чазак нургулайында хамааты кижил-ден Тамира Мааждый, Шура Дарымба, Тоия Кежик болгаш өскөдөр-лаа бар. Хой ажилын улам ылай хөжүдөр дуга-йында партияның болгаш ча-зактың кыжтырымыга комсо-молчу хары ол.

Э РЕС биле Билчейниң ажил-ижи-биле чергелеш-тир оларның амыдырал-чурт-галгазын билең алмыр база орадалаштын. Оларның амы-дылары бай-шыраак. Ажил төлөври база арбын. Хойжу-ларның белеткен аш-чөми-нин амдангың чаагайын, са-гыш-сеткилиндиң арымы эскер-бес арга чок. Аптара кырында номнары көөрге, бичин биб-лиотекажыга сагышка кирер. Өг-бүдөсиниң билгеже чүткүдү болгаш соңуурааны оң илейт.

Республикада-да, өске-даа черде чамдык малчынар дө-лөт, чырык, чымгы бажынар-лыг, телезор, радиоууг, хеп чүр машиналыг чурттап тур-бар болгай. Мындагы үде Дүп-чениң өгдө олурарын, өөңүн Сиң талазында чаш хураган-га ажаап турарын чүү деп болуп турарың? Бо айтыр-гынын олар шоолуг-ла херекке ал-бадылар.

— Херек апарза, кандыг-да байдалга ажилдаар апаар. А бо дээрге, түр үениң берге-зи-дир. Чогуур берге-лаа эвес, таарыма чок байдалы-дыр. Колхоз бо чылын малчынарга бажың туулап эдилер. Биске база телевизор чедип келер үе турар—дидилер.

— Сайлык ам-на өгдө келди. Бичин бижиреп турза-даа, дууламын Сайын эзелде эгелээш. Шумаш-Кулак дээр хураганыңа чедир көөрөп дээрме. Чүгү ырлап туралың дээрме, «авам биле анымын» дидир. Оон дилээрме база баддырмың:

Авам алага арткаш
Анаа черле орбас —
Хураганнар ажаар,
Хузуун улуп кижил.

Ук ырын Сайлык прей-миктен өрөңип алган болду. Оң ырызын дынааш, маага болгаш малчынының ажил-ижиңге кара чажындан мын-чаар чачыккан кижил кели-зынбес барып база-ла малчын болуу болуу бе деп болуп ордум. Ызыгуур салган ай-ың Эрес-оол, Билчей Дүпче-нер-биле районунуң мурак-чы аныяк малчынары-биле—шак ыңчар таныштын. Олар-ның оуур-хевири, аажы-чаны ам-лаа сагышта хевээр. Сай-лыктын ыры бестин хире-хире чамгылаңың болду.

Алтында барып
Авам, ачам дөзөп,
Кажак сынмас хойну
Кадарар мен, оой-ээй!

Оон, шыяп-ла, малчы-нарлар турары магат чок.

Ч. КАРА-КҮСКЕ.

ОБЩИНАЛАР ПАЛАТАЗЫНГА ЧУГАА

ЛОНДОН. (СЭТА-ның көрр.) Англияның парламен-тин камгалап айтыртыларын талазы-биле санал-оонал чуугаалашкан.

Чагырычы лейборист партия-ны шериң политиканы шың-галу чуугалаажыр айтыры бо-лзу берген. Партияның чөөн үзелдиг кезин шериг чарыгдал-дары ораноок кыжыраар негеп, ол чарыгдалдар ам чылда 3,3 миллиарда фунт скарлентген ажил турар. Ам Англия бодунуң чеспетик күштеринге Барыиң Европа-ны НАТО кежигүңү кайы-даа чуртундан хей-ниити национал оругуна чарыгдал, кри-зиске туттурган оң национал экономиказы шыала-лы барызыга зинешпес үүрге олаажып турар.

Лейборист чазан Англия-ны келер күзүн доогулап турар «аар-саар» камгалап күлээлгелериң өскө көрө шит-тирпн үндүргөн деп, камгала-

министри Р. Мейсон санал берип тургаш демелгезин. Ону эке көрүп чуугалаажып тур-гаш, шериг чарыгдалдарын чүс-чүс миллион фунт гел-линг хемчээлдиң кызырп бо-лзу арганы тыпкан турар деп, ол азырап, Ыңчал-даа бол чазактың хей-хөй кежигүңери хемчээлдиң-биле чачгыс тала-ды кызырп дивейи турар деп, Мейсон демелгезин.

Шериг айтыртыларыңа ха-маарштыр чазактыг политиканы камгалап министри та-йылбырлап дыңадылар, ону чазактын хей-хөй кежигүңери шиттирлиг буруу шаал шү-күчүлгөң. Ылангыч лейбо-рист С. Ньозис НАТО-га Анг-лияның Россия эзе көөр үе келген деп демелгезин. Аныяк чок чорукту бажылажырын дээр аргам Европа дикте дүздөөчү болуулу чыгы-лдарымы болуу деп, чөөн үзелдиг лейборист демелген турар.

Артистиң 50 харлаанынга

АЙЛАН-КУШКАШ

Артист кижини дугайында бажыры дика берге. Чүге дээрге, оо таланттыгына мөгөйип чоруулардан алдыга, чус-чус чүрөктөргө ол ат чуртпаш, уран чуудун хуула-газын отчугажы ында ча-лынып чоруу. Ыччангаш артисттерин ат-сураа чоңда чуртпаш, ында дамыланып, оон өзүмнү ап-лаа турар. Чангыс сөс-биле сөзгөзгөргө, бугу-ле чогаалчы ажал-дакчыларын аразында арти-стер чоңун караанта ко-зулаур, оларын мурунуга уран таланттыгына хама-рыштыр үнөлдөп алыр ки-жилер ол-ла болгай.

Айлан-куштар кийрпесе. Арыг, тода, откут үнүн Ыдынаалдыр ылааы бээр. Хемчистиң саарыгынын бадып чыдары Бай-Тайга рай-ойда Мешкен деп хөл бар. Ол холдун чурумалдыг чара-жын коруп, Хемчик үнүнүн айлан-куштарынын, сыгырга-ларын үнүн дынап өскен, чингежек сынын, сыгыра-маар караатарды, чоон, кара-сарыг чаштыг, 15 харлыг кыс 1937 чылда Кызыл Каап, уран чүүлге эге бажымырнык кылган. Оон музканы эки дынап билери, үнүнүн оңага-йы ичан Тывага ажаллап турган театр болгаш хөгжүм талазы-биле тускай өртемни-лерин өртүп турган.

Эмчиини дузалакчызы кы-тын нарын мергежилге бер-динген, могаг-шылап чогуу сактын кээр бис. Ук рольду Х. Коңгар күсөткен болгай. Ол ышкаш артистиң тургус-кан он-он ову-хевирлерини аразында «Васса Же-лезовада» Рапелъ, «Ханы ынакшыл болгаш кара сагыш-та», Леди Миль-форт, «Ай тут-турган дүшө» Дангайке, «Мешаннара» Лена, «Хай-ран ботта» Уран, «Дүмбей эзимде» Гурмыжская, «Репо-люциянын ады-биле» деп шимде Каминская дээи ыш-каш рольдарын сактыптары-выска-ла бот-боттарына до-мейлешес, чаа, солун ову-хевирлер караавыска көстүп кээр. Ол ову-хевирлерини ты-ва театрын сценалыга Хур-гүлек Байыскалонова Коң-гар тургузуп, биске бараал-гаткан.

Эмангрей хоуза каш өг-лер турар. Кара өгүн эргин-инден улгады берген, бүшкү-гүр хөзөөжөн кижжи туттунуп алган, өртөк-барганын сак-тып, кударанычтыр ырып олу-рлар. Ол дээрге башкыр чо-гаалчы Д. Юмагуловтун «Өжөн» деп шпизини маалы-ры Зумрат-тыр. Х. Коңгар Зумраттын ову-хевирин че-динкинин тургусканы дээш, РСФСР-нин Култура мини-стерствозунун дипломунун бири чегези-биле шаңдат-тырган. Ол ышкаш Максим Горькийин чогаалдарынын маалыдарын сценга тургуза-рынын талазы-биле зона ке-рүдөзипин жюриста Х. Коң-гарын «Мешаннара» Лена-зын көргөш, корүдөзипин ди-пломун тывыскап.

Тыва театрынын болгаш ыры уран чуудуну хоочуна-рынын бирөөл, РСФСР-нин, алдарык артист Хургүлек Байыскалонова Коңгар 50 харлап турар. Республиканын хөгжүм-ши театрынын арти-ст — Х. Коңгарын ады чоң-ла эки бөлдөгүр. Чүгө сценга авес, харын эртенер-ге азы кезээрде радиоусту ажылчыл алган, Нарынга, Ме-теп-Буренге, Уш-Белдирге, Кара-Хөлге-лаа оон талаачы-кыр мурданып дынап боор бис. Ол талаачыг үн кижжи бурзунун чүрөгө эргим. Тыва АССР-нин улустун чо-гаалчы Степан Сарыг-оолдун мындай окуртары бар:

Курвения театрына Курьерлеп турускаар мен. Хургүлектин откут үнүн Хүндөдир-лаа дынаккаар мен.

Шылап-ла ыдынын ыраа-жынын, оңагай ову-хевир-лерин тургузучууну дугайында көрүкчү буртуу ыч-чаар чугаалап, чогаарларып чурт.

Хургүлек Байыскалоновага хамаарыштыр мактадык сөс-тер айтып-биле чугаалап бо-лур. Ыччалжак оларын эи дээдэйи — айлан-кушкаш деп сөс болаур. Каптагайын тамык ыраажыларын хаан-ны, кайгамчыктын үнүг ай-лан-кушкашка дениттирери дээрге үнөлдөп дээдик бол-байн аан. Х. Коңгар — Хемчи-тин азы Кызылдан-лаа авес, а бугу Тыванын айлан-кужу. Ол дугайында сураглы совет шулукчу Степан Шипачев мындай бижээ:

...Ырлап турган азынче

«Музыкаже хандыкшылым-ны деткап, ыраажынын мер-гежил чедип алырыма ычангы мээи башкым Сергей Булатов кончуг-ла дузалаан. Ол башкымы утпайн, уран чүүлче менээ чалган шаңнаан кижжи ол деп бодап чоруур мен» — деп, Х. Коңгар сак-тып чугаалап олура.

1947 чылга чедир Х. Коң-гар урер хөгжүмүнү ыры салбырынын ыраажызы тур-ган болгаш ол үеде тургузу-турган оперетталарга база хөгжүмүп шилерге кол арт-тыр боор келген. Хургүлек Байыскалонованың «Москвада часка» Надежда Кабурованың, «Дунай ындыдан келген ка-закта» Аксананың, «Шуур-гапта» Пыпынын рольдары-га ойноп, аркалары болгаш арнозалары бедек мерге-жилге күсөдүш турганын ол үенин көрүкчүлери ам беэин сактып чугаалагы турарлар. А артистиң музикалыг жанр-ларга салым-чаланынын оя талазы-биле тускай өртемни-гер эскерип, өзүлүг опера ар-тисти үнүп болурун чугаала-жып, апаа эи бедек тоталыг рольдарын дагып турган...

Хургүлек Байыскалонова — чүгө ыраажы авес, а бедек мергежилди шии артист. Оон тода дыналар үнү, ха-лаз авес шымчакчынын бу-рузу калдыг-ла бир ову-хе-вири чакытарынын дугу-гүрү боду бээр. «Шатов Кречета» деп шимде кээр

Артистиң сөөлүг чылдарга ойнагылаан «Хорагай илди-тер», «Чечен биле Белекмаа» деп хөгжүмүп шилери биске база-ла эргим. Ук шил-лерде кажар, опугу Джиган-ның база талды эаяз Лангын-нын мрлары кулактарымыс-ка дыналып кээр кылдыр сеткил-чүрөгөсте артка.

РСФСР-нин алдарык арти-сти Х. Коңгарын чаа рольдар-ына ажаллап турарын көөр болдувуса, солун болгаш аны-яктарга өрөдөдиг. Артист ө-лүгү-лаа, далап, доскут чүсө-чөрдө кылбас. Маалырын

Артистиң 50 харлааны-биле көрүкчү буртуу Тыванын ай-лан-кушуга ияг байыр че-дирип, чаа-чаа чогаалчы че-динкинири күзеп турар. Апаа бедек чаа каттагар бис.

В. СЕРЕН-ООЛ, хөгжүм-ши театрынын чогаал иеззини эргелкичи.

ЧУРУНТА: РСФСР-нин ал-дарык артист Х. Коңгар В. Көк-оолдун «Хайран бот-та» деп шимде Уранның ро-льда.

ХООЧУНГА БАЙЫР

Тываның хөгжүм-ши театрында аныяк-лаа, хоочун-даа артистер чоңа бараан бооп ажылдап турар. Чогаалчы кол-лективини ажал-ижини чединкинин болуруна бот-бот-тарына дузалажы, деткижери, арга-сүмө херек болбайн аан. Коллективе хоочуннарнын арга-дуружугаан, өртпө кел-гери оруу биске үлгөргө чик болган.

Бичемден билеп көрүмгө-де, Хургүлек Коңгарын аян ыр-лары хөйге билдинтир чүсө. Боум база оон талап дынар турдум. Байыскалонованың ойнаны ады-ангы рольдары көрүкчүдөргө уттурдурбас. Харам, чалып Гурмыжская, каржы-дошкун Капулетти өжөжиз, хуулаазын далгына, дарлаттырып өзүмдүгүр Зумрат дээш өске-лаа он-он рольдарын оңа со-нуургаар мен.

Ынак артистиңиң бөйбөйин таварыштыр апаа илгө байыр-чы чедирип, чогаалчы чединкинери эш-өөрүмүнү мурундан күзөдүм.

Раиса БИРИ-САНАА, артист.

ЯНЗЫ-БУРУ МЕДЭЭЛЕР

СТУДЕНТ ТУДУГЖУ ОТЯРДАТ Кызылдың башкы институ-дунун студенттери, көдз амил-агыг техникумунун, пол-лициникумун, медицина училищезинин болгаш өскө-дө оруман өрөдөггө чегле-ринин суугулулары чыгы куш-амылчы семестрге баян-кенип турар. Студенттериниң он туудужу отряды тургустун-ган. Уш чус аныг келир үе-нин специалистери А.И.Дову-ракин, Хову-Асынга, Чаа Ша-гаан-Арыгга болгаш өскө-даа чеглерге амылдаар. Олар ту-дугларга, мал чеминиң беле-тинге, мал камааларын сеп-тазирге киржири.

Кызылдың башкы институ-дундун эң-не хөй студенти-лер амылдап чайлаар. Ту-дугжу үш отрядты тургус-кан, ында чус аныг студент кирип турар. Бир отряд Чаа Шагаан-Арыгтын туудууга, өскө «Тыва даг-дугу тууг» эргелегиниң администрация бажычыны шөөрөл амыл-дарында, үшкүзү — Бин-Хем районун «Ван» совхозна, «Хадыч» колхозна амылдаар.

Тываның көдз амил-агыг техникумунда ийи отряд тур-густунган. Оң бирези чак-чыл өзугаар көдз амил-агыг дуржулга станциязынга, өскөзи «Тыва суг тууг» тресттиң № 2 мехколхозында дузала-жып, Кочетовоңуң сугтарыга бузганын түтүр.

Бо чылын Куйбышевтин алаан өрөдөггө чеглеринден 800 хире студент Тывага амылдаары-биле келир. Нигизи-биле республикага 1.200 аныг студент куш-амылчы семестрге киржири.

Студенттериниң туудужу от-рядтарынын дайынчылары амылдаары-биле чеглештир амылчы чоңун ортузунга культура массалыг амылды

АНЫЯКТАР ТИЛЭЭН Хову-Асым суурга футболга маргыжы, 7 команда ужурашкан. Команда бүрүзү аш-хуузуңу бо ужуражыла-зынга бат уду шыгыгы беле-дектенген. Оларын аразында бичип болгаш алаан оолдарын ийи командазы база ой-лаан.

Чидг демөөдүн түнө-линде механика-сетелге цег-гине команазы бири черин ап, өске командаларын ты-нап. Гидрометалургия цег-гини командазы ийиги черге үнгөн.

Ол-ла хун Бин-Хем райо-нуң «Кызыл тараачын» аттыг футбол командиы Хову-Асынын «Металургу»-биле эш-хуузуңу ужуражылаан кылган. Шолдун өзери ал-чылары 6:0 уткан.

Суурун чындаы коман-дазы-биле анык оолдарын шилдик командазы ужура-жып, көрүкчүлөрүн иччаал-гынын хаара туткан. Аныяктар авалгыт, кашпагайы-биле удуражычыларында он үн эгезинде иччаалып үн-теп, 2:0 санга удуп алганар.

Т. ИЫЗЫЛ-ООЛ.

Хову-Асы.

М. БАЯНОВИЧ.

СОҢГУЛДА ЛИТЕРАТУРАЗЫ

ССР-нин Дади Советинге ам бөлүр соңгулда дугайында, Совет күрүне болгаш эрге дугайында чугаалап турар номнар-ны, брошюраларын, чараштыр кылган плакаттарын чурттуу ном үндүрер черлери парлап үндүргөн деп, ССР-нин парла-га талазы-биле Күрүне комитети амылган.

«Юриктик литература» деп ном үндүрер чер «Совет Со-циалисти Республикалар Эвеледини Конституциянын (Ун-дизин хообузу») ССР-нин Дади Советинге эсеки чыс-жыкын чегин сессияга хуула алган өскерилерин болгаш нөмөдөлери кирип, парлап үндүргөн. Ол ышкаш «ССР-нин Дади Советинге соңгулда дугайында дүрүмү» база үндүргөн.

В. К. Григорьевтиң «ССР-нин Дади Советинге соңгулда организастарынын болгаш өрттирериниң чуруму» деп но-мунда чажыт бадлаашкыны-биле бүгү-нитки, деп эргелик болгаш дөрт бадлаашкынын демократтыг принциптерин амылгалга, чайгалыш чок боттадырарынын магаддылын тургузуп турар соңгулдын өрттирерини чуруму тодаргай анализтеп, соңгулда оруттары, соңгулда комиссияларын, участоктарын тургузарынын айттырлары, соңгукчулар-нын дайынын тургузарынын чуруму, депутаттарга калды-гатын депшидерин, бадлаашкынын чорударын болгаш соңгулда түнөйи үндүрерини чуруму айтып турар.

«Советтер чуртунун демократиясы» деп брошюранын ага-төдөр, пропагандистер болгаш номчукуларын калабк се-вни ажыглаарына таарышты үндүргөн. «Советтер болгаш ССР-нин тургустунганы», «Эрге билдигери — депутаттар-га», «Совет соңгулда системасы» деп брошюралары база д-дүргөн.

УРАЛДЫН ЧЕЛЭЭЖИ

Челябинчелериниң чачыл апарган музыка фестивалын илгичаар алаан. Ол байыдал бол чынын тос улаа болуп турары ол.

Фестивальде Челябинск фил-лармониянын азыгыга сим-фония концерти-биле ачылган. Фестиваль концерттери Челябинскинин Култура ордун-га, ажылчынар клубта-рынга болгаш Магнитгорск, Златоуст, Копеек Миасс бол-гаш өске-даа хоорайларыга өрткөн. Апаа область филар-мониянын артистери, Магнитгорскинин иык капеллазы болгаш өске-даа коллективтер кийришкен.

Музыканын ол байырдаан он хун үндүлүчүлөр. (СЭТА-нын көрр.).

МӨГӨ ТЭЙЛӨР ЭРТКЕН БОЛГАШ АМГЫ ҮЕДЕ

Чикагоңуң «Стейдлун» улуг залында 15 муң көрүкчүлөр-үн ады-кышкызы дини-рээр. Таакпынкы туманалчак амыл өттүр чырыкчылар рингтин пат боорда чырыдып турган. Калдыг-ла спортчу маалында болган.

Арык ханыг, хурөжир кептип, муңгаргай кижжи ба-жып долгайып, алың кыла тур. Хөсүг болгаш классиктиң чүрөштерге АКШ-тын шил-дик команазымын киржиндек чорган Крис Тейлору танып калдым. Ону совет мөгөлөр база таныр. Каш чыл ула-штыр делегей чемпионаттары-га болгаш Мюльхенге болган олимпий оюнтарына кирши-кен. Олимпиадага хулар ме-далды ол чаалап алган.

Ыччаарда Тейлорга белек авес болган. Спортка хандык-шылдангар ам-лаа утпаан боор, 200 килограмм деңизик америк мөгө бистин Алек-сандар Медведке, оон эки Сослан Андиевге, ооткаган. Тейлорунуң деңизин ар-лаа болза баркын Германияны мөгөзи Вильфред Дитрих оңу шуут-ла ийи калабк чы-рында кырылга дүржүргөн. Спорт шаң ыдыг болуп ужурут. Ийи удурамыкчы азы аштырар «Стейдлунуң» рингизинде болуп турар сегизжип алышкын спорт элестир. Америкачылар оңу «про-фессионал чүрөш деп алаар-лар. Херек кырылда оон спортчу хурөшке дөмөйжесин чүзү-даа чок. Тейлорун сел-дер баштыг удурамыкчы кай-хаман чок арыңче ду-руурун хан агып турган. Залдан алгы-кышкы чагыла-нып турган: «Ам-лаа, ам-лаа! Шак иччаар ужурул му-ну!» Ийи удурамыкчы баш-тарынын дүтүдөн сирбекте-

Мюльхенге болган Олимпиа-дага К. Тейлор медаль чаап алган. Оон соода анык спортчу калган. «Медаль-лаа амылдык болузуна матаа чурттап шыдаас сен. Келир үезиниң дугайында болар болгай» деп, ол «Эй-бисне» телевидение кампаниянын интервьюзуга чугаалаан. Амгы үеде Америкада дыка хөй-биле санатканын турар «эстичер клубунуң» бэрээ-дедиле Тейлор кирип алган. Амылраар хөректин дилөш чүгө ол чааксан анык спорт-чу калган. К. Тейлорунуң кирген клубунда мурунунда сурагып шатныг, апаа деле-гей делегейин рекордсмени Кеи Патера база бар.

«Кетпир клубунга» ажил-дары мээк кара чыгыс амыл-дырар хөректин алы чыры ол. Ажил берге авес, көрүкчү-лөр чүгү күзөй-дир ону көрү-лөр. Амлызында мөну кагбас мен. Сөс-тос чыл манша шы-дажырым чадавас.

В. БАЙДАШИН, (СЭТА-нын көрр.) Нью-Йорк.

телевидение

МАЙ 17-ДЕ МОСКВАДАН 14.00 — Дамчылдалга программасы. 14.05—Өңүг теле-көргүзүг. Школачыларга. «Көстөр». 14.35—Медээлер. 14.45—Өңүг телекөргүзүг. «Бир сенден чарылбас». 15.20—Ильи-чекшиниң портралуры. Телеочерк. 15.50—Өңүг телекөргү-зүг. «Эрги шыаа». Хөй сериялыг уран-чечен телевизия. 4-хү, 5-ки сериялары — «Эзелген бажык». КЫЗЫЛДАН 16.00 — Телемедээлер. 18.10—Урулгарга. Мультифильм. 18.20—«Таражынык ижи». Дамчылыга. 18.50— Телемедээ-лер. 19.05—Чарлалар, реклама. МОСКВАДАН 19.10 — «Кижжи улустуң хообузу». 19.40—Өңүг телекөргү-зүг. ССР-нин дозугу артын Э. Гяелье ойноп тур. Хөй сериялык телешиниң баштайгы көргүзүгү. Е. Каплинская «Шак илгич тогу». 3-хү тогу. 21.15 — «Соңгуу аларга уткутур». Репортаж. 22.00 — «Совет композиторларын музыкасы». ССР-нин композиторларын V сьезиндеги тураскаткан. 23.00—23.30—«Уе». Информастык программа.

Редактор В. С. ШАРВАН.

КИНО

МАЙ 17-ДЕ «НАПЫРАЛ»: «Парижтиң чажыттары» 9.30, 11.25, 13.20, 15.15, 17.10, 19.05, 21.00 шактарда. «ИОНЕР»: Киночымыды 9.15, «Өңүгү, Колька!» 10.45, 12.30, 18.50, 20.40 шактарда. «ВОСТОК»: «Кара тажы» 16.40, 18.30, 20.20. «Арыг суг хообөб» 15.00 шактарда. «КАА-ХЕМ»: Киночымыды 10.00. «Бышкан калына кат» 14.30, 16.30, 18.30, 20.30 шактарда. ЧАВТЫ КИНОТЕАТР: «Тонанчы» (1—2 сериялары) 17.00, 20.00 шактарда. «ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫНЫ: «Хөгжүм үнеси» (1—2 сериялары) 17.00, 20.00 шактарда.

СОНУУРГАКТАРГА БУЛУҢ

БАЗА БИР «ӨЛҮГ» ДАЛАЙ Сөөлүг чээрби чыл иштинде Чер ортуу далайын балык курларыны 80 хуу аэвөжүн. Чылдагыны — оңу хирелен-дир. ботталдырып турарынын күштепелени. Чылың-на да-лайче 300.000 тонна нефтин ийи төп турар, ол болза танкер-лериниң иштерлаларын чуга-анынын түнөйи-дир. Хирелен-дир ботталдырар чорук ы-дыг темпидиг болуп хөвөр ар-тан болза, 30 чыл болган соонда ол «сөдү» далай болу бээр.

ЖУРНАЛИСТЕР-ШПИОННАР Америк разведка черинин журналисттерин ажаллап турарынын дугайында дынадыгы «Вашингтон стар ньюс» солун парлаан. Ол солунуңу медалезин өзү-гаар алдыга, үжөн ажыг жур-налист агенттилер АКШ-тын төп разведка эргелединде ажаллап турар, олар болза журналист мен деп чагдынын алган, шпионал турарлар.

ТОРГААЛ КАМНАП АЛГАН Швейцариян Мадье хоорай-ла Гунер Аннулун дээр киж-жи кажан-даа трамвайга олур-байн, үргүлчү чадаг кылаш-тап чоруп турган, ол үениң дургузуна 45 муң километр черин эрткен болгаш 5 муң кроң акманы камнап алган. Ол акамы-биле автомобиль садын алган. Чаа машиналыга олуруп-каш, баштай чоруп ора-ла машина-биле трамвайга ол үстүргөн. Кудумчу чурму ба-за трамвай үрөни дөш. Ан-вуулюну 5 муң кроңга тор-гаан.

АШТАН ӨЛҮП ТУРАР Бразилиянын Рефия хоорай-да бир хардан зөрт харга чедир өлүп турар урулгарын 70 хуузу аштан өлүп турар. Рио-де-Жанейрода ол сан 55 хуу. Сан-Пауло — 46 хуу болган. Чуртка чоруткан шпизиделин көргүскениден

АБТЫГ ЧЕР НЕЗИП... «Вистин сөрүлгане» — бо-лузустан көргөн чуудеринен-тин, ужуражышынарны-тын, орукка таварылгалары-нын дугайында чүгө ре-портажтар бижир авес. хар-ны болза хөзөөжөн кижилер берге болгаш узун оруктары

Хөрегелди хандырап

Бистин «Шамбалыг» совхоз тургустунга-ла бо чылын бир чыл болган. Оң ажал-ишчилериниң үлөт-пүр болгаш аш-чөм бараан-ны-биле хандырын турар бир магазын болгаш бир автолвака бар.

Магазинвис бири квартал-тын планын 1003 хуу күсөт-кен. Автолвака баштайгы квар-талда база догай авес ажал-лаан. Ыччалда-ла барааннар-ның ассортиментиң чоңуңу өскө-дө хөрегелди хөргө-чөргө ам-лаа четпейн турар. Ылангыч үлөт-пүр барааннарның ассорти-ментизи кызы. Чижээ, даараг-ды хеп аймаа, коңтора бол-ган бажык иштиниң хөргөкө-лери, аяктар, шокар баш-лаа бараанлыг совхозтун ажал-ишчилериниң пөгөдөзүг үлөт.

Ыччангаш «Тывалык» сов-хозта ажалчын кооперациязы бо талазы-биле кичиңегей сал-ыл, чогуур хемчээни алдыр-бистин совхозтун ажал-ишчи-лери күзеп турар.

А. КААДЫР-ООЛ.

Мергежили өскөн

Чалаананың № 1 школазы-ны 8—10 кластарынын аразына школянын бири чеге-лажи волейбол маргылаазы болуп өрткөн. Апаа оолдар-нын беш, урулгарын сес ко-мандазы киршиңен.

Оолдардан 10 «е» класстың урулгардан 10 «а» класстың волейболтери бири черле-рин алган. Оларга мактага би-жиктери тывыскап.

М. БОЛАТ-ООЛ.